

PRVA FORENZIČKA OBDUKCIJA NAD SRBIJOM

Vladimir Gajić i Marijana Jevđić
Zavod za hitnu medicinsku pomoć Kragujevac, Srbija

THE FIRST FORENSIC OBDUCTION UPON SERBIA

Vladimir Gajic i Marijana Jevdjic
Institution of emergency medical help Kragujevac, Serbia

SAŽETAK

Rudolf Arčibald Rajs (Rodolphe Archibald Reiss) je jedan od prvih, svetski priznatih, forenzičkih eksperata. Spada u pionire kriminalističke nauke i forenzičke medicine, uvodeći fotografiju kao neophodno sredstvo medicinske forenzike. Rođen je 8. jula 1875. godine u nemačkoj pokrajini Baden. Osnovnu i srednju školu je završio u Nemačkoj, a zatim odlazi na studije u romanski kanton Vo u Švajcarskoj. Fakultet je završio 1897.godine, stekavši zvanje doktora hemije. Po završetku fakulteta radi kao asistent na univerzitetu u Lozani, gde stiče titulu docenta. Godine 1906. postaje redovan profesor kriminalistike. Godine 1914. na poziv srpske vlade dolazi u Srbiju gde istražuje Austro-Ugarske, Nemačke i Bugarske zločine nad civilima, posle čega je objavio čuveni "Report". U njemu forenzički precizno opisuje masakre na 192 strane, koje je potkrepio obiljem fotografija sa terena. Sa srpskom vojskom je prešao Albaniju, a bio je i na solunskom frontu. Godine 1918. je sa Moravskom divizijom ušao u oslobođeni Beograd. Bio je član srpske delegacije na mirovnim pregovorima u Parizu. Posle Prvog svetskog rata živeo je u vili "Dobro polje" u Beogradu. Pred kraj života objavio je ratni dnevnik pod naslovom "Šta sam video i proživio u velikim danima". Umro je 8. avgusta 1929. godine u Beogradu. 65 godina posle njegove smrti je objavljeno njegovo posmrtno zaveštanje "Čujte, Srbi, čuvajte se sebe", koje predstavlja svedočanstvo Arčibalda Rajsa o tom vremenu. Priča je u toj meri lična što se Arčibald Rajs našao u jednoj maloj razdaljini između svoje životne sreće i svoje najveće nesreće. Sreća se ogleda u tome što je u toku Prvog svetskog rata, kako kaže, prepoznao jedan ceo narod i prisvojio ga. Opredelio se da živi u Srbiji i Prvi svetski rat provede sa srpskom vojskom, da posle ostane u Srbiji iz ljubavi prema srpskom narodu. Bila je to i velika nesreća, pošto je postao svedok velikih nepravilnosti u kojima se srpski narod našao deset godina posle rata. Tada je i napisao svoju ispovest koja se može nazvati zapisnikom sa prve obdukcije nad Srbijom.

Ključne reči: Arčibald Rajs, forenzička medicina,

UVOD

U samo predvečerje kosovske drame, kada postoji mogućnost da "srce Srbije" bude zauvek istrgnuto i da ga prekrije potpuni mrak i rešili smo da se vratimo na same početke moderne Srbije. Srbija je oduvek imala malo prijatelja u svetu. Malo, onih, pravih prijatelja. Još manje je bilo onih koji su bili spremni da sagledaju istinu sa neke neutralne, pravedne pozicije. A Srbi,

ABSTRACT

Rodolphe Archibald Reiss is one of the first, world known, forensic experts. He was among pioneers in a criminology science and forensic medicine, when he bring in the photography as a necessary instrument for medical forensic. He was born at July 8th 1875. in the German province of Baden. Primary and High school he finished in Germany and then he went to study at Roman province of Vo in Switzerland. He graduated 1897. when he got a degree of chemistry doctor. After a graduation he work as assistant at Losana University where he got a degree of professor. In the year 1906. he became a regular professor of criminalistic. In the year 1914. on the call of Serbian government he came to Serbia where he investigated Austro-Hungarian, Germany and Bulgarian war crimes against innocent civilians, after which he published famous "REPORT upon the atrocities committed by the Austro-Hungarian army during the first invasion of Serbia". In this work with forensic precision he described massacres on 192 pages, which he substantiated with bunch of terrain photographs. With Serbian army he crossed Albania and he was at Southern ally (Salonica) front. In the year 1918. he entered in the liberated Belgrade with Moravian division. He was the member of Serbian delegation on the Paris peace negotiations. After the WWI he lived in villa "Dobro Polje" in Belgrade. Before end of life he published war diary called: "What I have seen and lived in the great days". He died in the August 8th 1929. in Belgrade. 65 years after his death it was published his posthumous legacy "Hear me Serbians, beware of yourselves", which represents Archibald Reiss testimony of that time. It is a personal story where Archibald Reiss stands between his life happiness and his biggest misfortune. Happiness was that he recognized one people and he adopted it. He choosed to live in Serbia and to spend WWI with Serbian army and to stay in Serbia from love to the Serbian nation. It was a misfortune too, because he became a witness of great troubles in which was the Serbian people ten years after the war. In that time he wrote a confession which may be called a record from the first obduction upon Serbia.

Key words: Archibald Reiss, forensic medicine,

iako tvrdoglavi, samovoljni i nepokorni nikad i nisu zahtevali ništa više od pravde. Zato nam i himna počinje sa "Bože pravde". Tako je bio sasvim logičan izbor da srpska vlada 1914. godine pozove čoveka kome je pravda bilo zanimanje, a istina jedan od imperativa. To je bio Rudolf Arčibald Rajs, profesor kriminalistike na univerzitetu u Lozani i jedan od začetnika moderne forenzičke medicine.

Dr Rudolf Arčibald Rajs, 1875-1928

ŽIVOT I DELO

Rudolf Arčibald Rajs (Rodolphe Archibald Reiss) je rođen 8. jula 1875. godine kraj Hauzaha u južnonemačkoj pokrajini Baden u veleposedničkoj porodici. Osnovnu i srednju školu završio je u Nemačkoj, a zatim odlazi na studije hemije, 1893.godine u Lozanu, romanski kanton Vo u Švajcarskoj. Fakultet je završio 1897.godine, stekavši zvanje doktora hemije. Po završetku fakulteta radi kao asistent na univerzitetu u Lozani, gde stiče titulu docenta. Zbog ljubavi prema fotografiji 1901, postaje privatni docent za fotohemiju i naučnu fotografiju. Počinje da se interesuje za kriminalistiku i odlazi u Pariz da kod Bertijona nauči nove metode identifikacije. Tako već 1903. godine objavljuje priručnik "Sudska fotografija". 1906. godine postaje vanredni profesor kriminalistike. Posle dve godine sopstvenim sredstvima osniva Univerzitetski institut za kriminalistiku i ubrzo stiče svetsku slavu. Tada prima na usavršavanje stručnjake iz celog sveta, a među njima i Srbe. Kao ekspert biva pozivan u mnoge evropske zemlje kao i u Brazil, gde drži predavanja i organizuje kriminalističke škole i laboratorije. Godine 1914. na početku prvog svetskog rata, biva odbijen na regrutaciji za redovnu vojnu službu zbog srčane mane. Zato se dobrovoljno javlja u štab kontrašpijunaže. Razočaran germanofilskom opstrukcijom nekih visokih oficira u Švajcarskoj vojsci, podnosi ostavku i nudi svoje usluge Francuskoj. Tada mu stiže poziv srpske vlade da dođe u Srbiju, kao neutralni posmatrač utvrdi Austro-Ugarske, Nemačke i Bugarske zločine nad srpskim civilima i vojnicima. Krajem septembra već je u Nišu i obilazi mnoga mesta i razgovara sa preživelim

seljacima, a proučava i spise koje su za sobom ostavili austrougarski vojnici pri povlačenju posle Suvoborske bitke. Sa kratkim prekidima prati srpsku vojsku putem cele golgote Krajem 1915. godine učestvuje u odstupanju srpske vojske u Albaniju. U svojoj brošuri "Kako su Austrijanci i Mađari vodili rat u Srbiji" koja je objavljena na više jezika Rajs pod naslovom "uzroci austrougarskih grozota" daje ubedljivo pojašnjenje tih pojava, potkrepljeno zvaničnim dokumentima invazionističkih komandanata: "Pošto sam konstatovao sve te brutalne akcije i zlodela, bilo je interesantno da se pronađu i njihovi uzroci. Poznavao sam iz mirnih vremena austrijski narod, posebno Bečlije koji su delovali tako simpatično, pa sam bio vrlo iznenađen kad sam video da je za vreme rata taj narod sposoban da počini takva nasilja. Zato sam se trudio da saslušavanjem zatvorenika i drugim istraživanjima otkrijem uzroke tako izmenjenog ponašanja. Ono se po mom mišljenju može objasniti na sledeći način: Već odavno je moćna Austro-Ugarska odlučila da uništi srpski narod koji je demokratičan i opijen idejom slobode. Slobodna Srbija je privlačila austrougraske podanike srpskog plemena, a sem toga je preprečila put ka željenom Solunu. Zato je bilo potrebno da se stanovništvo dvojne monarhije pripremi za pogubljenje nezgodnog suseda!..." U Lozanu se vraća 1916. godine da bi dovršio izveštaj o ratnim zločinima invazionista i da bi organizovao pomoć za srpske izbeglice i siročad. Tada je objavio čuveni "Report" ("Izveštaj o ratnim zločinima austro-ugarske vojske tokom prve invazije na Srbiju"). U njemu kao svaki forenzičar precizno opisuje ratne zločine, počev od zločina nad civilima i ranjenicima do korišćenja "dum-dum" municije. Na skoro 200 strana detaljno opisuje i izvršiioce, gde se

Srpski seljaci-civili

naročito ističu Hrvati i muslimani. Ovaj deo izveštaja nikako nije odgovarao kralju Aleksandru, kasnije nazvanom ujedinitelju, koji imao aspiracije ka ujedinjenju svih južnoslovenskih naroda u jednu državu. Zbog toga je kralj pokušao da spreči objavljivanje ovih navoda, međutim "Report" je citiran u mnogim evropskim listovima. O korišćenju "dum-dum" metaka postoje precizni zapisi sa obdukcija, kao i fotografije koje je napravio. Osim toga ostala je i fotodokumentacija pri povlačenju austrougarske vojske.

Ovde prenosimo samo mali deo izveštaja objavljenom u časopisu *Independence Helveticque*:

No. 87. Bolnički narednik u 28. Landver Regimenti izjavljuje: Oficiri su nam rekli da pucamo na sve što je srpsko. Mađarski ofociri su bili najsiroviji. Gde god je regimenta išla oficiri su insistirali da pucamo na svekrave, svinje, kokoške: ukratko sve, čak i ono što nije bilo potrebno za snabdevanje trupa.

Poručnik Fišer ili Trišler, rekao je pred svedocima dvojici medicinskih radnika da su Srbi brutalni bolesnici koji uzimaju njihove zarobljenike i odsecaju im noseve, uši, penis, itd, I dodao je da je sve spremio za te divljake. Ostali su ga pitali šta je pripremio, a on je odgovorio da je preradio 150 metaka za revolver u dum-dum metkove. Kada su mu svedoci rekli niko normalan u to ne bi poverovao, poručnik im je odgovorio da su takve stvari izgovorene i napisane od strane inteliigentnih ljudi i da im on veruje, što se njega tiče. Štaviše, on nije mario za "kulturu" i više je voleo svoj "-----" nego hiljadu srpskih svinja koji nisu ništa bolje zaslužili od dum-dum metkova.

Dr Rajs drži predavanja u Švajcarskoj, Francuskoj, Engleskoj o Srbiji i njenoj borbi lansirajući svoju

parolu da pred zločinom ne sme da postoji neutralnost. Tada više nije neutralni posmatrač, već dobrovoljac srpske vojske. Nastavlja istraživanja o prekršajima trupa Centralnih sila i Bugarske protiv međunarodnih konvencija. Već od samog početka, neumoran je i borben ratni dopisnik dnevnih listova u Lozani, Parizu i Amsterdamu, ne obazirući se na hajku koja se protiv njega podigla, doprinoseći obaveštavanju evropske javnosti o pravednoj borbi Srbije. Na Solunskom frontu prati pobeđe obnovljenih srpskih divizija i savezničkih jedinica. Pohvaljen je 1917. godine za izvanredno hrabro zalaganje u jednoj dnevnoj zapovesti srpske Vrhovne komande od načelnika štaba Vojvode Petra Bojovića sledećim izveštajem: "Poznat po svom preduzetnom duhu, upornosti i stalnosti raspoloženja, kada je trebalo utvrditi istinu, otišao je u Bitolj za vreme bombardovanja te varoši, da bi ispitao ciljeve i metode našeg neprijatelja. Isto tako, on je popevši se avionom posmatrao da li se sa te visine mogu prepoznati oznake bolnica u Vertekopu, koja je ranije bombardovana.... Obično je već s našim prvim jedinicama koje bi ušle u neko tek oslobođeno naselje, ponekad još u toku operacija, s mirisom sveže krvi, isleđivao istinu na osnovu svežeg utiska. On bi se tamo zadržavao sve dok ne upozna celokupnost činjenica. Kad bi završio taj posao, žurio je u neko drugo mesto, preduzimajući sve da bi sve video, sve doznao i da ne bi nešto propustio."

Prvog novembra 1918. sa Moravskom divizijom ulazi među prvima u tek oslobođeni Beograd. Godine 1918. daje ostavku na svoj profesorski položaj i nastanjuje se u Beogradu. U prvo vreme odgovorni političari koriste njegov ugled i iskustvo. Prati jugoslovensku delegaciju na Mirovnu konferenciju u

Neiju kod Pariza, organizuje novo odeljenje Ministarstva spoljnjih poslova. U Ministarstvu unutrašnjih dela nastoji da modernizuje policijsku službu i školovanje stručnih kadrova osnivanjem Rajsovih policijskih škola. (Da li treba naglasiti da je bio deklarisan protivnik političke policije, kao sredstva za suzbijanje slobode mišljenja). Posle Prvog svetskog rata živeo je u vili "Dobro polje" u Beogradu. Zbog sve nesnosnijih intriga bio je prisiljen da se povuče iz javnih službi i na kraju ostane samo honorarni savetnik Narodne banke. Pred kraj života objavio je ratni dnevnik pod naslovom "Šta sam video i proživio u velikim danima". Poglavlje "proleće 1915" u svojim memoarima Rajs počinje kratkim prisećanjem: ...Kragujevac je pun savezničkih lekara i bolničarki. Tu je engleska vojna misija sa pukovnikom-lekarom Hanterom na čelu. Tu je ruska bolnica preseljena iz Valjeva u Kragujevac. Tu je isto tako francuska vojna misija....Englezi su dali svojoj misiji jedan sasvim naročiti cilj i imaju nameru da upravljaju svojim izaslanicima. London izigrava, kao za vreme celog rata, ulogu zaštitnika Srbiji, zaštitnika koji, istina, hoće da pomaže, ali koji hoće takođe da zapoveda. Francuzi su stavili svoje lekare na potpuno raspoloženje srpskog Generalštaba. Oni se smatraju kao saveznici s istim pravom u Karađorđevoj zemlji, a ne kao zaštitnici koji čine delo milosrđa. Ne ustežem se da kažem da sam već za vreme rata uvideo da su Francuzi bili jedini saveznici koji su shvatili srpski narod, njegovu dušu i njegove aspiracije...." U ovom delu stoji i sledeći izveštaj od 7.oktobra 1918.godine: "Pravo jesenje vreme. Odlazim sa poručnikom Žarkom za Surdulicu....Počinjem odmah svoju anketu i polazim u čuvenu Duboku dolinu, gde su Bugari poubijali na stotine Srba. Kad smo tamo došli psi koji su podivljali jer su se hranili mesom bezbrojnih žrtava bugarskog besa, beže ispred nas. Svuda kosti i humke... Posle dugih ispitivanja idem da stvari proverim na licu mesta i odlazim ponovo u jarugu. Tu sam dao da se otkopaju rake u kojima konstatujem prisustvo mnogobrojnih kostiju...".

Za vreme svađe sa korupcionašem, bivšim ministrom Kapetanovićem, Arčibald Rajs umire 8. avgusta 1929. u Beogradu. Profesor sudske medicine medicinskog fakulteta dr Milovanović je u prosekturi Opšte državne bolnice izvršio obdukciju i pritom izvadio srce iz Rajsovih grudni, a utvrdio je kao uzrok smrti moždanu kap- apopleksiju. Po izričitoj želji telo mu je sahranjeno u Beogradu u grobnici porodice Favra, kojima je bio kum. Srce mu je sahranjeno pored spomen crkve srpskim ratnicima izginulim prilikom proboja solunskog fronta na Kajmakčalanu. Tamo je ostalo zapisano:

"Ovde u ovoj urni, na vrhu Kajmakčalana,
Zlatno srce spava,
Prijatelja Srba iz najtežih dana,
Junaka Pravde, Istine i Prava,
Švajcarca Rajsja, kom nek je slava!"

ZAVETNA ŽELJA DR RAJSA

"Kad mi se ovde, u zemlji srpskoj,
Završi staza životnih dana,
Želim da moje srce počiva
Visoko iznad Kajmakčalana."

I zaspao je s tom toplom željom
I svoje lepe oči za navek sveo,
Pošto je dao Srbiji dragoj:
Snove i mladost i život ceo.

Vojislav Ilić mlađi

FORENZIČKO ISPITIVANJE SRBIJE

Njegovo zavetno delo "Čujte, Srbi, čuvajte se sebe", predstavlja svedočanstvo Arčibalda Rajsa o tadašnjim vremenima. Delo je napisano na francuskom jeziku, sa amanetom da se ne prevodi pre njegove smrti. Rajs je umro dva meseca posle završetka dela i ostalo je na tadašnjoj vladi Srbije odnosno Jugoslavije da tu knjigu obelodani i da je narod pročita. Ali, to se dogodilo tek 65 godina kasnije, kada je prvi put prevedena. Zanimljivo je da je prošlo toliko godina na ovim našim prostorima, da se promenila 51 vlada, a da nijedna nije našla za shodno da tu knjigu prevede. To je bio dobar razlog da se mi pozabavimo tim zaveštanjem. Delo počinje sledećim rečima:

"Neću skriti od vas ništa bitno od onoga što sam video, jer pravi prijatelj nije onaj koji vam laska, već onaj koji vam kaže istinu, celu istinu. Međutim, nećete imati to ogledalo u rukama dok sam ja u životu. Naći ćete ga u mojim spisima i činićete s njim što god budete hteli. Ili ćete ga pročitati, zamisliti se nad njegovim sadržajem i iz toga izvući korist, ili ćete ga, pak, prezreti, pa će onda ona istinska srbska duša, duša vaših hajduka i junaka ratova za oslobođenje, nestati sa vaših prostora. To će biti poslednja usluga koju mogu da vam učinim."

U nastavku ogoljuje sve srpske vrline i mane, pri tome ne štedeći nikoga i do kraja razotkriva sve uzroke i posledice takvog srpskog ponašanja. Ovaj predsmrtni tekst ima toliko živosti u sebi, da je vrlo aktuelan i danas. Zbog takvog beskompromisnog stava se zamerio i samom Pašiću koji je gnevan izjavio: "Pa šta taj čovek hoće? Dva puta sam mu nudio novac, a on je odbio!". Tu se precizno i forenzički pedantno seciraju" sva dekadentna, naopaka i pogubna dela zbog kojih bi srpski narod mogao da ispašta u budućnosti. Nažalost nije mnogo prošlo, a njegova predviđanja su se obistinila sa takvom silinom kakvu ni on nije mogao da predvidi i koja traju do današnjih dana. Ovo proročansko delo se završava sledećim rečenicama:

"Otvoreno sam vam rekao šta sam video kod vas i šta je opasno po budućnost vaše zemlje. Nisam sve rekao, samo sam vam ukazao na ono najštetnije. Verujte mi da me je to često zabolelo i da sam tu opasnost možda više osetio nego vi. Zašto? Naprosto zato što volim vašu zemlju- a od nje ništa ne očekujem- i što sam joj žrtvovao sve što čovek može da žrtvuje. A, znate dobro, što se čovek više žrtvuje za nekoga ili nešto, to mu je privrženiji. S pravom ili ne, mislim da sam i ja zaslužan, makar i u najmanjoj mogućoj meri

što je vaša nacija uspela da dosegne i ostvari san predaka: da se oslobodi okupacije. U presudnim trenucima sam jemčio za vas. Ne bih želeo da mi neko kaže da sam to činio za naciju koja to ne zaslužuje. Međutim, da mi to neko ne bi mogao prigovoriti dajte prednost svojim vrlinama i isčupajte iz tela one ružne bubuljice na koje sam vam ukazao na ovim stranicama, a njih ćete čitati tek posle moje smrti. Vi to možete da učinite. Telo vam je zdravo. Samo ga prlja površinska kožna bolest. Trljajte, snažno trljajte svoje telo i skinite tu ružnu prljavštinu koja ga nagrđuje i pogani, nemojte dozvoliti da vaša lepa duša propadne u tom dubretu koje se, na njoj nataložilo naročito posle rata. Nacija koja je, poput vaše, odolela vekovnom ropstvu, koja se povukla preko Albanije i koja je, izgnana iz svoje zemlje, (ali ne i poražena), uspela da se vrati na svoja ognjišta kao pobednik - ne dopušta da je podjarmi šaka sebičnih i podmitljivih političara, gnusnih šičardžija, prezira dostojnih zabašanata i zločinskih profitera i zelenaša. Uprkos svemu ja verujem u budućnost vašeg naroda. Duh Kosova, Karađorđa, Kumanova i Kajmakčalana ponovo će se probuditi. Mora se, međutim, brzo probuditi, jer bez njega ćete možda ponovo doživeti vreme robovanja koje ni u čemu neće zaostajati za onim pretrpljenim koje su vaši stari pobedili žrtvovanjem i junaštvom. Sudbina vam je u vlastitim rukama: blistava budućnost ili ponovo ropstvo!"

Beograd, 1. juna 1928. god. R. A. RAJS

LITERATURA

1. Levental Z. "Švajcarac na Kajmakčajanu", BIGZ, Beograd, 1984.
2. ENCYCLOPEDIA BRITANNICA: 15th edition, 1986, Vol. 29, Macropedia, strana 1075.
3. www.unil.ch/bcu
4. www.srpska-mreza.com/history/ww-1/book/Reis.books.html

FOTOGRAFIJE

Delom preuzete iz: *Rodolphe Archibald Reiss: Fondateur de l'Institut de police scientifique de l' Université de Lausanne, Exposition à la BibliothÉque de Dorigny.*